

ЯК ВЧИМОСЯ СЬОГОДНІ, ТАК ЖИТИМЕМО ЗАВТРА (ПРО МОВНУ НОРМУ В ОСВІТНІЙ ЛІТЕРАТУРІ)

У сучасному суспільстві вкорінюється думка про вторинний характер мовного знання, мовної освіти, мовної компетентності фахівця. Мовляв, справжнього професіонала сприймають не за «мовною одежиною», а за «професійними шатами» — умінням швидко й ефективно діяти у фаховій сфері. Насправді ж, навіть побіжне знайомство з діяльністю спеціалістів будь-якого профілю переконує в тому, що низький рівень мовної компетентності стає серйозною перешкодою на шляху кар'єрного зростання, а неграмотність заважає якісному виконанню професійних обов'язків. А в умовах глобалізації економічного простору мовний фактор, без сумніву, потужно впливає на конкурентну спроможність майбутніх фахівців.

Беззаперечним є твердження, що підготовка кваліфікованих спеціалістів без ґрунтовного вивчення мови стає неефективною. Юрист, економіст, медик, державний службовець, інженер, що володіє необхідними професійними знаннями, але має низький рівень мовної компетентності, не здатний чітко висловити думку чи грамотно відтворити й передати отриману інформацію, не може стати справжнім конкурентом для тих, хто отримав серйозну мовну підготовку.

На формування мовної компетентності майбутніх українськомовних фахівців спрямовані різні лінгвістичні курси у

вищих та середніх навчальних закладах. Над удосконаленням комунікативної практики професіоналів «працюють» і багато приватних програм, що пропонують дистанційні або групові мовні тренінги. Проте не забуваймо, що рівень здобутих на таких курсах знань залежить і від мови фахових видань — підручників, посібників, наукових та науково-популярних праць, а вона часто далека від ідеалу.

У текстах підручників поширені лексичні помилки, які виявляються у вживанні невинуватених стилістично забарвлених одиниць, незнанні семантики, особливостей сполучуваності слів тощо. Так, у юридичних текстах помилково поширене слово *покази* в таких контекстах: *відмова давати **покази в суді**, вина підсудного у вчиненні злочину повинна знайти своє підтвердження **показами свідків та іншими доказами** і т. ін.* В українській мові слово *показ* функціонує у словосполученнях: *публічний показ, відібрані екземпляри для показу, показ кращих фільмів, комплект для показу, показ п'єси*. В юридичній сфері на позначення усного або письмового викладу обставин якої-небудь справи існує термін *показання*, напр.: *давати правдиві **показання***. Синонімами до наведеного терміна є слова *свідчення*, яке доречно вживати, коли йдеться про показання на суді чи допиті, зокрема свідків, та *зізнання*, тобто відповідь на допиті: ***свідчення очевидців, отримані зізнання***.

У мові наукової літератури поширені невластиві українській мові слова, словосполучення: *лекція не повинна **зводитися до простої подачі** матеріалу; традиційно процес проведення практичних занять **зводиться до оцінювання знань** попереднього матеріалу, **подачі та обговорення** нового матеріалу, замість правильних: *лекція не повинна **обмежуватися** тільки **викладанням** матеріалу; традиційно проведення практичних занять **обмежується** оцінюванням знань попереднього матеріалу, **викладанням та обговоренням** нового*. Слова *зводиться* і *подача* мають інше значення, напр.: *зводиться на ноги, будинок зводився кілька років, автоматична подача*. Неприродним для української мови є вживання слова *багаторазово* у реченні: ***Швидкість, з якою студент змушений засвоювати інформацію, зростає багаторазово***. Правильно сказати *зростає в рази* або *значно зростає*.*

Неправильно вживають також слово *об'ємність*, напр.: *Аналізуючи безліч концепцій, які розглядає макроекономіка, враховують об'ємність інформації щодо економічного розвитку.* Тут доречнішими були б синоніми *об'єм, обшир, неоднорідність, багатосторонність, значущість* або словосполучення *великий (значний) обсяг інформації*. Іменник *об'ємність* похідний від прикметника *об'ємний*, пов'язаний з відтворенням, зображенням чого-небудь у трьох вимірах. Його значення 'великий за розміром та об'ємом, яскраво змальований, значний чи багатосторонній' супроводжується в словниках ремаркою *спеціальне*.

У навчальній літературі варто уникати слова *даний*, напр.: *Використання економічних вигод цього активу в майбутньому залишається за даним підприємством.* У мові є чимало природних синонімів з прозорою, конкретною семантикою: *нашим, вашим, названим* і т. ін.

Автори наукових праць не знають граматичних законів мови, зокрема лексико-граматичних зв'язків слів. Наприклад, синоніми *цікавість* і *зацікавленість* мають різну сполучуваність. Замість поширеного *виявляти цікавість справою* треба казати *виявляти цікавість до справи* або *виявляти зацікавленість справою/зацікавленість у справі*. Якщо ж ідеться про 'недопущення чого-небудь небажаного', треба вживати слова *запобігти* й *попередити*, напр.: *запобігти кризі* або *попередити кризу*.

Справжньою бідою навчальних та періодичних видань стає руйнування в українській мові усталених зворотів, складних применникових конструкцій та вживання неприродних для української мови сполук на зразок *відігравати велике значення* (треба або *мати значення*, або *відігравати роль*). У реченні *Азіатсько-тихоокеанську систему UCTS використовують в якості механізму конвертації кредитів* правильно сказати *як механізм*. Немає в українській мові словосполучення у *відмінності від*, напр.: *Дискусія — це один з інноваційних методів навчання у відмінності від проведення практичних занять у традиційній формі* (треба на *відміну від*, *відмінний від*).

Важкими для сприйняття є тексти, переобтяжені зайвими лексичними одиницями. Так, у реченні: *Процес пізнання*

включає в себе накопичення фактів, зовсім непотрібним є слово *процес*, оскільки дію виражає наступне слово *пізнання*. Замість *включати в себе* можна вжити дієслово *передбачає*. Стилистично неграмотним є вираз *все більше зростає*, напр.: *Популярність Інтернету щороку все більше зростає* (правильно — *зростає*).

Необґрунтованим, надмірним є ускладнення присудків або вживання розщепленого присудка у реченні, як-от: *Відеоборди, які зовсім недавно з'явилися на вулицях, зараз починають набувати популярності серед різних категорій рекламодавців (треба зараз набувають); Цей напрям тривалий час мав розвиток на Сході (краще вжити розвивався)*. Мовну невправність демонструють автори, повторюючи в тексті спільнокореневі слова, напр.: *визначення можливого строку корисного використання основних засобів (натомість треба ефективного, доцільного, дієвого, цінного, важливого)*.

Ясності й точності викладу наукової інформації досягають, чітко передаючи її зміст. Речення на зразок: *Проблема цієї статті полягає у відсутності чесності в економічних відносинах і проблемах в управлінні* — алогічне, важке для сприйняття. Можливо, автор мав на увазі, що *стаття присвячена питанню нечесних (тіньових) економічних відносин та пов'язаних із цим проблем в управлінні (ким або чим?)*.

У навчальній та науково-популярній літературі є багато *граматичних помилок*. Бажано уникати форми на зразок: *стагнуючі тенденції* (треба *тенденції стагнації або стагнаційні тенденції*). В українській мові дієприкметники утворюються тільки від дієслів, у словниках є лише іменник *стагнація* та похідний від нього прикметник *стагнаційний* (пор., *стагнаційні явища*). Невиправданим є також уживання невластивих українській мові дієприкметників на *-уч(ий)*, *-юч(ий)*: *управляючий, ускладнюючий*, напр.: *Учені-економісти розробляють рекомендації щодо вибору оптимальних управляючих стратегій з урахуванням соціальних проблем; Тут будуть діяти ускладнюючі процеси самореалізації/самореалізацію, пор.: стратегій управління; процеси ускладнення або ж процеси, що ускладнюють*.

Посібники та довідники з української мови не рекомендують поєднувати в реченні віддієслівні іменники на *-ння*, якщо

вони є граматично залежними членами речення, а їхні закінчення при цьому формально збігаються. Мовна практика демонструє: **Обмеження формування системних показників мають бути включені в економіко-математичну модель.** Не зрозуміло, що треба внести до визначеної моделі — обмеження (які?), що формують системні показники чи обмеження (у чому? коли?) у/при формуванні системних показників. Важке для сприйняття висловлювання (*Традиційно процес проведення опитування відбувається на завершальному етапі вивчення матеріалу*) варто сформулювати так: *Традиційно опитування проводять після вивчення матеріалу/після того, як матеріал вивчать повністю.*

Нормою сучасної української літературної мови є віддієслівні іменники середнього роду на **-ення, -ання** на позначення завершеної чи тривалої дії, напр., *оцінення — оцінювання*. Проте укладачі посібників, автори підручників вживають форми на **-к(а)**: **Розробку аналітичної інформації по обґрунтуванню** (треба для/щодо обґрунтування) визначених задач треба проводити поетапно, що надасть нового імпульсу **створенню сучасних інновацій** (потрібно нового імпульсу сучасним інноваціям). Оскільки в реченні наголошено саме на процесі, то правильно сказати *розроблення*. Слово ж *розробка* можна вживати на позначення результату дії: *надіслати розробку, напрацьовані розробки*. Незважаючи на рекомендації мовознавців, автори наукової літератури пишуть: **По завершенню тесту ставиться оцінка** (правильно після завершення); **По результатам конкурсу переможцям присуджують одноразові премії** (правильно за результатами); **При виступах** вони мають можливість *переймати досвід* (правильно *виступаючи/під час виступу*); **Роль викладача зростає при навчанні вмінню** *розв'язувати складні задачі* (треба в навчанні *вміння*); **Ці приклади могли б свідчити стосовно порушення законодавства** (правильно *про*); **Стаття актуальна, так як присвячена проблемам розвитку бізнесу** (треба *тому що, оскільки, бо*).

Не завжди автори пам'ятають про особливості вживання в українській мові коротких форм прикметників (*Дослідник прав, його думки раціонально викладені у цій статті* (треба *правий/має рацію*), *правила творення ступенів порівняння якісних*

прикметників (*Дискусія буде **більш цікавішою**, якщо викладач заздалегідь визначить її тему і дасть студентам змогу підготуватися (правильно **більш цікавою/цікавішою**).*

Одна з типових помилок навчального тексту — недотримання правил сполучуваності числівників з іменниками: *Продуктивність праці зростає у дві цілих і три десятих **рази/разу** (треба *раза*, оскільки іменник *раз*, ужитий у кількісному значенні, має в родовому відмінку закінчення **-а**, але *три* з *половиною* *рази*, з *другого* *разу*).*

У навчальних текстах трапляються й синтаксичні огріхи, напр.: *Застосування згаданих технологій досить **ефективно** для всіх форм навчання (**треба ефективно**, бо прикметник може виступати частиною складеного іменного присудка, а прислівник — ні).* Звернімо увагу, у реченні: *Застосування згаданих технологій проходить **ефективно*** — останнє слово — прислівник у ролі обставини.

Навіть частковий різнорівневий аналіз стану мовної норми в освітній літературі дозволяє зробити висновок про невисокий рівень мовної компетентності її авторів. На цьому позначилися, зокрема, недосконалість стратегії безперервної національної мовної освіти в державі, поступове знецінення статусу української мови як мови науки й освіти (зменшення годин на її викладання, неприродне спрямування її вивчення у руслі професійного спілкування у ВНЗ неспеціального профілю). На наш погляд, цей курс може бути тільки продовженням ширшого за змістом загальноосвітнього курсу мови в сучасних вишах, що дало б можливість розвинути нові знання й навички студента. Без сумніву, кожному, хто працює над створенням освітньої літератури, необхідні глибокі знання української мови, розвинутий мовний смак, відповідальне ставлення до своєї роботи.